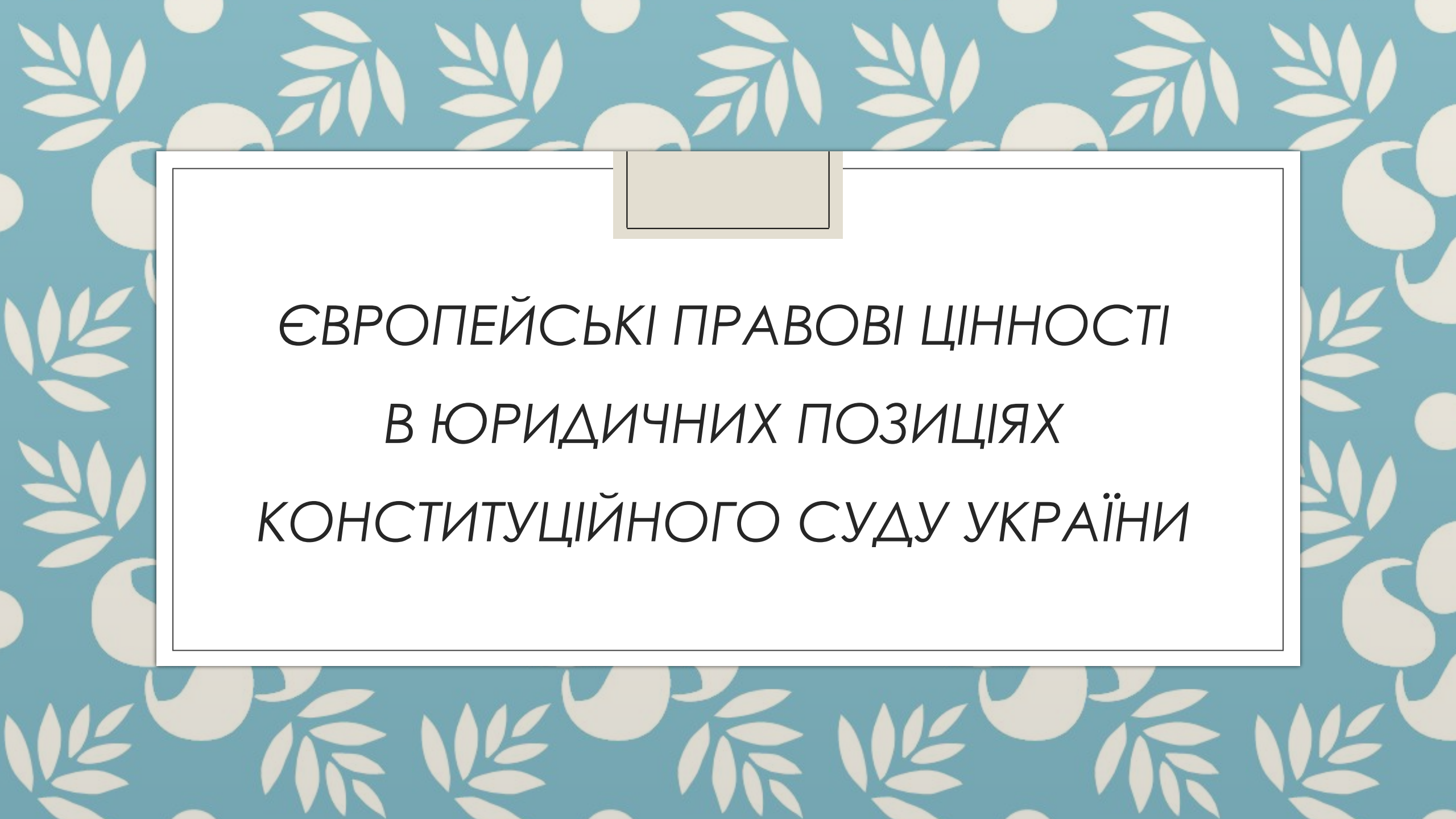

Оксана Вікторівна

суддя Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук, професор

*ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРАВОВІ ЦІННОСТІ
В ЮРИДИЧНИХ ПОЗИЦІЯХ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ*

Конституція

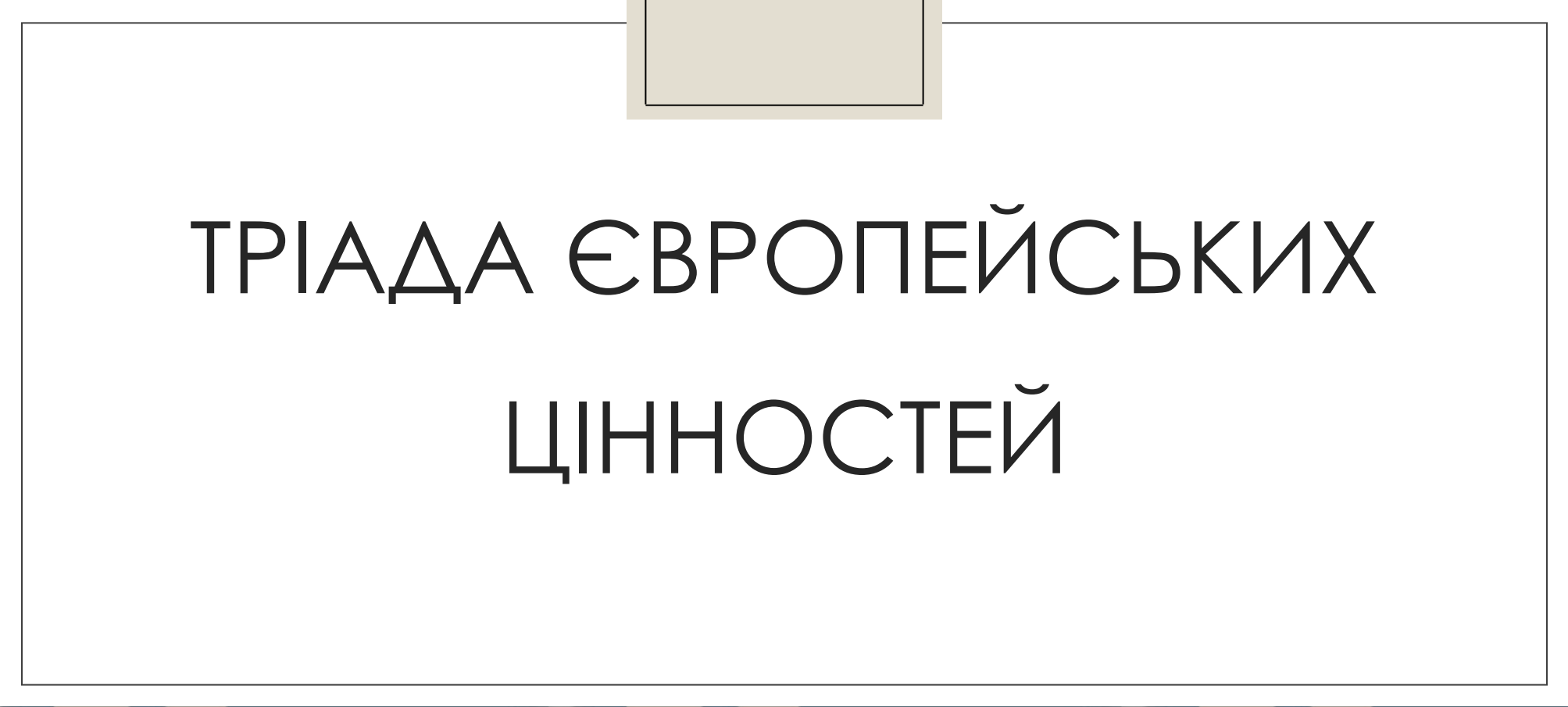
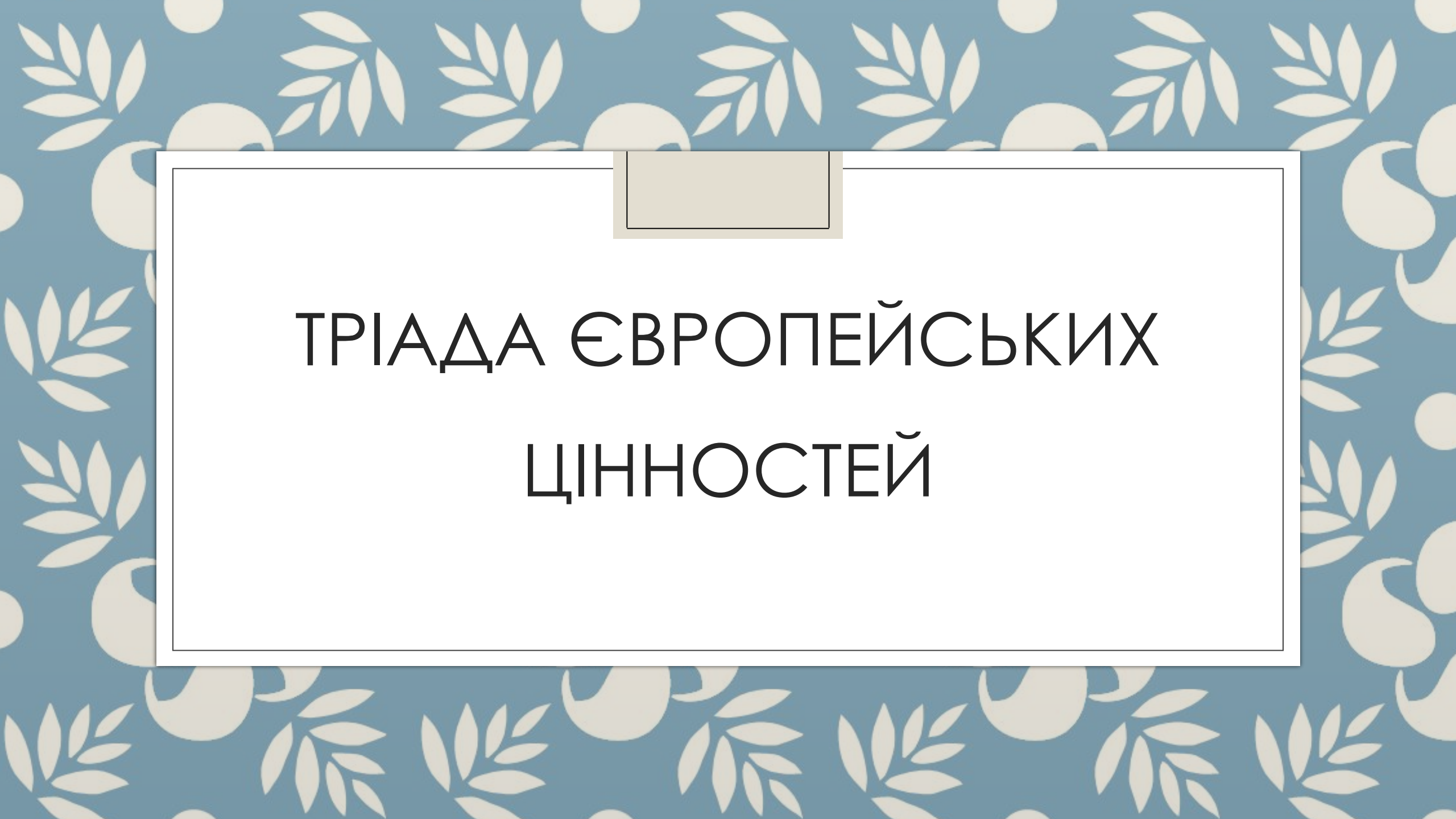
- ✓ Результат втілення **цивілізаційних цінностей**, що реалізуються за посередництвом демократичної держави та її інституцій
- ✓ Зумовлена **духом і цінностями народу** та проголошується державою
- ✓ Конституційні **цінності визначають зміст конституційних принципів і норм**, тлумачення яких покладено на Конституційний Суд України

Преамбула Конституції України

- піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи **європейську ідентичність Українського народу** і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України
- Висновок Конституційного Суду України від 22 листопада 2018 року № 3-в/2018

Конституція України

- Ст. 85 До повноважень **Верховної Ради України** належить...
визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації...
- Ст. 102 Президент України є гарантом реалізації...
- Ст. 116 Кабінет Міністрів України... забезпечує реалізацію
- стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору

ТРИАДА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ

ХАРТІЯ ОСНОВНИХ ПРАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

від 7 грудня 2000 р.

- Усвідомлюючи своє духовне та моральне надбання, Союз ґрунтується на нероздільних та загальних цінностях — **людській гідності, свободі, рівності та солідарності**;
- він спирається на принципи **демократії та верховенства права**.
- Він **ставить людину в основу своєї діяльності**, запроваджуючи громадянство Союзу та створюючи простір свободи, безпеки та справедливості.

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА

Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року).

- **Поняття «верховенство права» сукупно з поняттями «демократія» та «права людини» — це три підвалини, на яких була заснована Рада Європи.** У подальшому це поняття знайшло своє схвалення у преамбулі Європейської Конвенції з прав людини.

ΒΕΡΧΟΒΕΝΣΤΒΟ ΠΡΑΒΑ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

- **Стаття 8.** В Україні визнається і діє **принцип верховенства права.**

Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй.

Норми Конституції України є **нормами прямої дії.**

Конституційний Суд України

- „Верховенство права“ (правовладдя) як невідокремний елемент системи цінностей, що їх покладено в основу сучасного європейського правопорядку, належить до **тріади принципів спільної спадщини європейських народів** поряд із такими її складниками, як **правдива демократія й людські права**.
- *Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) № 5-р(II)/2020 від 18 червня 2020 року*

Конституційний Суд України

У Рішенні з приводу конституційності Указу Президента України «Про дострокове припинення повноважень Верховної Ради України та призначення позачергових виборів» міститься найповніше розуміння **верховенства права**, як:

- механізму забезпечення **контролю над використанням влади** державою та **захисту людини від свавільних дій державної влади**,
- **нормативного ідеалу**, якого має прагнути кожна система права,
- універсального та інтегрального **принципу права**

Рішення № 6-р/2019 від 20 червня 2019 року.

Конституційний Суд України

Складові верховенства права –

- законність,
- **поділ державної влади,**
- **народний суверенітет,**
- **демократія,**
- юридична визначеність,
- справедливий суд.

Рішення № 1-р/2020 від 23 січня 2020 року. Справа по пенсійних правах

*Така структура дозволяє цілковито реалізувати стандарт верховенства права, сформульований **Венеційською комісією.***

ВЕНЕЦІЙСЬКА КОМІСІЯ

- у Доповіді „Верховенство права“ від 25–26 березня 2011 року вказала, що **обов’язковими елементами поняття «верховенство права»**, які є не лише формальними, а й субстантивними чи матеріальними є:
 - а. Законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права;
 - б. Юридична визначеність;
 - с. Заборона свавілля;
 - д. Доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами;
 - е. Дотримання прав людини;
 - ф. Заборона дискримінації та рівність перед законом.

Конституційний Суд України

- Українська формула верховенства права (правовладдя) як засади національного конституційного ладу є двоскладовою:
- відповідно до першого складника „верховенство права в Україні **визнається**“,
- відповідно до другого – „верховенство права в Україні **діє**“.
- *Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат) № 5-р(II)/2020 від 18 червня 2020 року*

Конституційний Суд України

- 1 - **імператив визнання** правовладдя державою, Україна виконала його
- на **міжнародному рівні** (шляхом приєднання до Статуту Ради Європи та ратифікації Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і
- на **національному** (шляхом унормування принципу верховенства права передусім у розділі I „Загальні засади“ Конституції України, завдяки чому він сукупно з іншими принципами цього розділу **визначає український конституційний лад**, а також шляхом). **унормування цього принципу у звичайних законах держави як керівного для діяльності різних органів державної влади**

Конституційний Суд України

- 2 - **імператив дієвості**, тобто ефективності, чим здійснюється забезпечення його практичної значущості –
- **сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, що є доконечними для того, щоб особа була спроможною володіти людською гідністю та захистити себе від свавільних дій держави (її органів і посадових осіб).**

ЛЮДСЬКА ПІДНІСТЬ –
ПРАВА ЛЮДИНИ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

◦ **Стаття 3. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.**

Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. **Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.**

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

◦ **Стаття 21.** Усі люди є **вільні і рівні у своїй гідності та правах.**

Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 28. Кожен має **право на повагу до його гідності.**

Людська гідність є фактором, який об'єднує права людини в єдине ціле, що забезпечує їх єдність:

1. людська гідність є антропологічним **джерелом прав людини**, викладених у конституції;
2. слугує **тлумачним принципом** для визначення обсягу конституційних прав, включаючи право на гідність людини;
3. людська гідність має важливу роль у визначенні **обмежень** конституційних прав.

Конституційний Суд України

декларує **онтологічний статус гідності**, трактуючи її, як:

- **право**, гарантоване статтею 28 Конституції України,
- **конституційну цінність**, яка наповнює сенсом людське буття, **фундамент** для усіх інших конституційних прав, **мірило** визначення їх сутності, **критерій** допустимості можливих обмежень таких прав.

Рішення КСУ № 5-р/2018 від 22 травня 2018 року. Справа щодо конституційності пункту 12 розділу I Закону України «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» від 28 грудня 2014 року № 76-VIII

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ

- Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. **Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу.**
- Із статті 3 Конституції України випливає **обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності.** Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності.
- Своєю чергою, **суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності.**

Рішення КСУ № 6-р(II)/2021 від 16 вересня 2021 року

ЛЮДСЬКА ГІДНІСТЬ

- **Соціальна держава відповідальна за захист людської гідності, забезпечення достатнього і гідного рівня життя людини та задля цього зобов'язана створювати належні та дієві національні юридичні механізми реалізації конституційних прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень** для неї і її сім'ї, зокрема, гарантувати в повному обсязі на законодавчому рівні прожитковий мінімум як **мінімальний стандарт базового соціального захисту людини від бідності**, який є непорушним і належить до складників **сутнісного змісту** вказаних конституційних прав у соціальній державі, оскільки спрямований на задоволення ключових потреб людини для гідного і достатнього рівня її життя. **Людську гідність буде заперечено, якщо держава не забезпечить людині принаймні мінімальних соціальних вигод.**
- Рішення Конституційного Суду України Рішення КСУ від 22 березня 2023 року № 3-р(II)/2023

ОБОРОНОЗДАТНА
ДЕМОКРАТІЯ

Демократія в екстремальних умовах

- В періоди кризи конституційний лад загалом та конституційні права і свободи зокрема стають досить уразливими. Кризи, екстремальні умови — це періоди «моральної паніки», адже в цей час зростає небезпека ухвалення ірраціональних рішень.
- Виникає нагальне практичне питання: **що може конституційна демократія легітимно робити для свого захисту в часи надзвичайної ситуації чи кризи?**

Демократія в екстремальних умовах

- Конституційна демократія розглядається як обмеження демократії принципами політичної моралі, закріпленими в конституції (верховенство права, людські права, людська гідність).
- Конституційна демократія є балансувальним актом, за якого основні людські права та верховенство права застосовуються за рахунок демократії, а також відбувається зворотний процес.

Сучасна доктрина войовничої демократії:

- розпуск політичних партій у судовому порядку;
- конституційні засоби обмеження зловживання демократією, насамперед належну правову процедуру;
- конституційні обмеження окремих політичних прав — свободи асоціацій, зібрань, вираження поглядів;
- люстрація щодо державних і політичних діячів, щодо колишніх представників тоталітарних і авторитарних режимів у молодих конституційних демократіях

Концепція «оборозоздатної демократії»

- дозволяє **обмежувати свободу** слова, політичну участь і політичний плюралізм, **не змінюючи ключових цінностей**, що покладені в основу конституції, при цьому обмеження основоположних прав розглядаються як обґрунтований та необхідний захід, спрямований на захист демократичної системи

ЄСПЛ

- рішення у справі «Фогт проти Німеччини» (*Vogt v. Germany*) від 26 вересня 1995 року, яким вказано на **прийнятність концепції** «демократії, здатної захистити себе»;
- рішення у справі «Партія добробуту та інші проти Туреччини» [*Refah Partisi (the Welfare Party) and Others v. Turkey*] від 13 лютого 2003 року, яким визначено, що **плюралізм і демократія ґрунтуються на компромісі**, що вимагає певних **поступок із боку осіб, які мають у деяких випадках сприймати обмеження певних наявних у них свобод** для того, щоб забезпечити більшу стабільність країни в цілому;

ЄСПЛ

- рішення у справі «Об'єднана комуністична партія Туреччини та інші проти Туреччини» (*United Communist Party of Turkey and Others v. Turkey*) від 30 січня 1998 року, яким позиціонується необхідність певної **рівноваги між вимогами захисту демократичного суспільства і вимогами охорони прав особи.**

ЄСПЛ

- Рішення у справі «Самсін проти України» 14.10.2021 -заходи з очищення влади (люстрація) є проявом концепції демократії, здатної захистити себе.
- Парламент несе відповідальність перед народом щодо створення ефективного державного апарату, який може захистити демократію, верховенство права та гарантувати права людини.
- Проте концепція демократії, здатної захистити себе, у світлі питань моралі права не дає державі повноважень ігнорувати права людини.

Конституційний Суд України

- Рішення у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України **«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»** від 16 липня 2019 року № 9-р/2019.

Конституційний Суд України

дослідив **легітимну мету й обґрунтував підставність** законодавчого засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборони пропаганди їхньої символіки, вказавши, що з огляду на історію становлення Української незалежної держави, історичний контекст та загрози, що постали перед нею у зв'язку з тимчасовою окупацією частини її території, **Україна має право обстоювати конституційні принципи, у тому числі й шляхом заборони пропаганди тоталітарних режимів і використання їхньої символіки.**

Конституційний Суд України

пропаганда комуністичного режиму, який зухвало й цинічно заперечував цінність людського життя та людської гідності, становить реальну загрозу для сучасної незалежної української державності. Виправдання комуністичного режиму та замовчування його злочинів створюють сприятливий ґрунт **для мобілізації та об'єднання антиукраїнських сил, які прагнуть зруйнувати демократичний конституційний лад в Україні**

Конституційний Суд України

Наведені обґрунтування засвідчують **«очевидність і неминучість загрози»**, яку покладено в основу правообмежувальної діяльності, при цьому юридичні позиції Конституційного Суду України **суголосні тим, що задекларовані Європейським судом з прав людини, зокрема:**

Конституційний Суд України

оцінка діяльності комуністичного режиму та нацистського режиму має здійснюватися з урахуванням системного характеру протиправних діянь, вчинених за їхнього панування, з огляду на **сутність та масштаби політики державного терору, основу якої становило заперечення цінності людського життя та людської гідності.**

Конституційний Суд України

Рішення у справі щодо конституційності окремих положень **Закону України «Про телебачення і радіомовлення»**, **Закону України «Про кінематографію»** від 21 грудня 2021 року № 3-р/2021.

Конституційний Суд України

державна політика у сферах національної безпеки й оборони спрямована на забезпечення насамперед воєнної, зовнішньополітичної, державної, економічної, інформаційної безпеки України. При цьому Україна має право захищати свою незалежність, свій державний суверенітет і свою територіальну цілісність шляхом здійснення таких системних заходів і застосування засобів, що є співмірними, допустимими і прийнятними з огляду на рівень небезпеки, загроз і викликів, що постали перед нею.

Конституційний Суд України

В умовах застосування російською федерацією (її суб'єктами владних повноважень, посадовцями, а також її найманцями, журналістами, митцями тощо) різних засобів цілеспрямованого формування негативного образу України протидія державі-агресору здійснюється також в **інформаційній сфері як складник національної безпеки української держави**. Для протидії загрозам парламент застосовує систему нормативних засобів забезпечення інформаційної безпеки України

На вказаних прикладах можемо спостерігати **процес захисту демократії в кризові періоди завдяки конституційним цінностям.**

Конституційна демократія — це завжди балансування між цінностями, тому можна відстежити і зворотний зв'язок, що уможлиблює збереження та утвердження конституційних цінностей у кризові часи завдяки можливостям демократії.

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!